

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱԴՆԵՐ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՆԱՂԱՇ

(1415?-1475?)

Գատկերահան վարպետ Սամուէլ որդին էր Տիրացու քահանայի: Ծնած է ժ. Դաբու առաջին քառորդին ենթադրաբար: Աշակերտած է Յովհաննէս քահանայի: Եղած է ուսուցիչ Երզնկացի Նաղաշ Յովհաննէս քահանայի: Ընդհանրապէս ապրած եւ աշխատած է Երզնկայի շրջանին մէջ: Իր գրական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1436-1473 տարիները: Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարակնոց, 1436, Երզնկա: Գրիչ՝ Սամուէլ: Ծաղկող՝ Յովհաննէս Գն. Մելտինցի. — Յիշտ. ժ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 513:

2. — Յայամաւորք, 1446, Երզնկա: Գրիչք բազում, Մինաս սարկաւագ, Սարգիս, եւայլն: Նկարող՝ Սամուէլ վարպետ: Ստացող՝ Ներսէս քահանայ. — Յիշտ. ժ. Դարի, Ա., թիւ 678:

3. — Շարակնոց, 1455: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Սամուէլ. — Զեռ. Վիեննայի, թ. 1000:

4. — Ժամագիրք Ատենի, 1465: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Սամուէլ. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 111: Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 303:

12. — Մերձեցոյ ես. — Տպ. 906, ԴՁ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 261), 1566 (618), 1654 (634), 1700 (586), 3051 (590):

13. — Յանրսկրդրնական ծոցոյ Հօր. — Տպ. 892, ԳԿ, Ողբ., ծայրանուն Յալոբ. — Զեռ. թիւ 1654 չուսի:

14. — Որ ի Հօրէ առաքեցար. — Տպ. 915, ԴԿ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 269), 1654 (639), 1684 (782), 1700 (593):

15. — Որ հայրական իշխանութեամբ. — Տպ. 905, ԴՁ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 259), 1654 (632):

16. — Սարսափելի որոտմամբ. — Տպ. 882, ԲԿ, Տէր, ծայրանուն Սարգիս. —

Ըստ ցուցակագրող Արտաւազդ արքեպիսկոպոսի «էջ 93ի խորանը փառահեղ գործ մ'է եւ ուշադրութեան արժանի: ...: Ոսկենկար այս խորանը շքեղ համադրութիւն մը կը ներկայացնէ նոյն էջի լուսանցազարդին եւ սկզբնատառին հետ» (Ցուցակ Զեռ. Հալէպի, 1935, էջ 190):

5. — Դանծարան, 1466, Երզնկա: Գրիչ՝ Սամուէլ Նաղաշ. — Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 317:

6. — Աւետարան, 1473, Երզնկա: Գրիչ՝ Մանուէլ երէց: Ծաղկող՝ վարպետ Սամուէլ պատկերահան. — Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 448:

Մ Ի Ն Ա Ս Կ Ր Օ Ն Ա Ի Ո Ր

(1415?-1485?)

Մինաս նկարող ծնած է 1415ին մօտաւորապէս: Հօրը անունն էր Մաղթում, մայրը կը կոչուէր Մարմնիք: Աշակերտած է Մկրտիչ Օրբէլինց (Արէկենց) վարդապետին, Արգելանայ կամ Յուսկան Որդւոյ վանքին մէջ: Իր գործունէութեան զլխաւոր կեդրոնները եղած ըլլալ կը թուին Արգելանայ Վանքը եւ Աղթամար, ուր ծաղկած եւ նկարազարդած է շրջակայ զանազան վայրերու մէջ գրուած բազմաթիւ ձեռագիրներ: Ունեցած է աշակերտներ. ծանօթ են Կարապետ Աղթամարցի, Մուրատ սարկաւագ՝ ծաղկող (1460-1471), եւ Կարապետ Բերկրցի՝ նկարող (1471-1500):

Զեռ. 1566 (էջ 646), 1567 (էջ 609), 1578 (թղ. 349ր), 1642 (էջ 778), 1648 (731), 1654 չուսի, 1655 (558), 1671 (757), 1684 (781), 1700 (594), 3466 (696), 3767 (թղ. 280ա):

17. — Փառք քեզ Աստուած. — Տպ. 895, ԳԿ, Տէր. — Զեռ. 1654 (էջ 630), 1700 (595), 1987 (465):

Ինչպէս կը տեսնուի վերեւ արուած ցանկին մէջ, խնդրոյ առարկայ 17 պատկերները կը բաժնուին երեք տեսակի. Մեծացուցէ 3, Ողորմեա 2, Տէր յերկնից 12: Այս վերջին տեսակը արդէն յայտնի է իր թուական առաւելութեամբ մեր Շարակնոցին մէջ:

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

Մինաս րնդհանրապէս զբաղած է մանրանկարչութեամբ, եւ եղած է բազմադղին նկարող՝ տէր բնածին տաղանդի եւ ինքնուրոյն ոճի: Իր գործերէն յայտնի են շուրջ երեք տասնեակ՝ պտուղ կէս դարու աշխատութեան (1432-1483): Կը ներկայացնենք շարք մը, ընտրովի, եւ ժամանակագրական կարգով:

1. — 1432, Մաշտոց, օրինակուած Կարապետ քարտուղարի ձեռքով, Արճէշի մէջ, Սրբէլննց Մկրտիչ Վարդապետին համար, եւ ծաղկուած Մինաս դպրի կողմէ, զոր կը կոչէ իր «հոգեւոր որդեակը»։ — Փիրղալէմեան, Նօտարք, Թիւ 102, էջ 101: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, Թիւ 455:

2. — 1433, Աւետարան, օրինակուած Երդնկացի Կարապետ քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, ոսկերիչ Յովհաննէսի համար, ծաղկուած եւ նկարազարդուած Մինասի կողմէ՝ ինքնատիպ ոճով. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 5172:

3. — 1437, Շարական, օրինակուած Աթարեկի որդի Դրիգոր կրօնաւորի ձեռքով, Արգելան Անապատի մէջ, Յովհաննէսի որդի Դրիգոր կրօնաւորի համար. ծաղկած է Մինաս, րստ երեւոյթին օրինակ ունենալով Սարգիս Պիժակէն նկարազարդուած Շարական մը. — Ձեռ. Ս. Յ., Թիւ 2479:

4. — 1455, Աւետարան, օրինակուած Դաւիթ քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, իր անձին համար. նկարազարդած է Մինաս. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 3815: Սիոն, 1950, էջ 228-233:

Սիրարփի Տէր Ներսէսեան այս Աւետարանը կը համարի Մինասի «ամենաճոխ» եւ «ամենարնտի» գործը (Սիոն, 1951, էջ 146):

5. — 1456, Աւետարան, գրուած Կտուց Անապատին մէջ, Խաչատուր արեղայի ձեռքով. նկարազարդած է Մինաս, որու մասին շահեկան տողեր ունի գրիչը. «Աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր գտէր Մինաս քաջ նկարաւոր, որ յար եւ նման է Բերսէլիէի հոգեւորնկալ առաջին նկարողին տապանակին, եւ է յաշակերտաց սուրբ վարդապետացն Թումային, Մկրտիչ Աւրէկննց վարդապետին, եւ է բանիբուն եւ հոգիւրնկալ որպէս զվարդապետքն իւր, ամենայն իմաստութեամբ եւ եաթնարփեան շնորհաւ րն իլի...»: — Ձեռ. Փարիզի Ազգ. Մատենա-

դարանի, Թիւ 18: Սիոն, 1951, էջ 142, Ս. Տէր Ներսէսեան:

6. — 1460, Ժաշոց, գրուած Յովհաննէս քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, Ստեփանոս Ղարիպշահի համար, որ հետագային (1465) կը նուիրէ զայն Աղթամարի վանքին: Նկարազարդած է Մինաս, որու մասին գեղեցիկ տողեր ունի գրիչը. «Եւ աղաչեմ յիշել ի Տէր Աստուած զանյաղթ նկարող սորա զտէր Մինաս սրբասնալ կրօնաւորն, զբաղցրատեսն եւ զհեզահոգին, զողորմածն եւ զաղքատասէրն, եւ զամենայն առաքինութեամբ զարդարեալն, որ յար եւ նման է Ազդէ կերպասագործին, որ եւ չորս տարի եղբայրական սիրով նախախնամեաց զմեզ ի յԱղթամար կղզիս»։ — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 982: Լ. Ս. Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 135:

7. — 1462, Յայսմաուրբ, գրուած Խաչատուր արեղայի ձեռքով, Կտուց Անապատին մէջ, Ստեփանոս եւ Խաչատուր արեղաներու խնդրանքով. ծաղկած է Մինաս, որ «իմաստութեամբն՝ Սողոմոնին» է նման. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 4883: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 182:

8. — 1483, Աւետարան, գրած է Յովհաննէս քահանայ, Կտուց Անապատի մէջ. ծաղկած է Մինաս. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 6879:

Մինասի նկարներուն մէջ մասնաւորաբար աչքի կը զարնէ մարդկային մարմիններուն երկայնութիւնը՝ համեմատելով զլուխներուն հետ:

Մ Ո Ւ Ր Ա Տ Ս Ա Ր Կ Ա Ի Ա Գ

(1425? - 1485?)

Ծնած է ԺԵ. Դարու առաջին քառորդին վերջաւորութեան ենթադրաբար: Որդին էր Յոհաննէսի եւ Շարմէլիքի: Եղած է աշակերտ Մինաս կրօնաւորի: Ապրած եւ աշխատած է Աղթամարի մէջ: Իրեւ սարկաւագ յիշուած է 1455ին: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը կը տարածուի աւելի քան երկու տասնեակ մը տարիներու վրայ (1459-1471): Այդ շրջանէն ծանօթ են չորս ձեռագիրներ, զորս կը ներկայացնենք ստորեւ:

1. — Աւետարան, 1459, Աղթամար: Գրիչ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչա-

տուրի: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Գիւլբահար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5417: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 166:

2. — Աւետարան, 1460, Արծկէ: Գրիչ՝ Միքայէլ քահանայ, որդի Յովհաննէս քահանայի: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Ստեփանոս միակեաց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4850: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 180:

3. — Աւետարան, 1460, Աղթամար: Գրիչ՝ Յակոբ կրօնաւոր: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Խոնծա, դուստր Մկրտիչ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7627: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 183:

4. — Մայր Մաշտոց, 1471, Աղթամար: Գրիչ եւ ստացող՝ Հայրապետ արեղայ: Մաղկող՝ Կարապետ քահանայ եւ Մուրատ սարկաւագ՝ եղբորորդի գրիչ Հայրապետ արեղայի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4775: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 393:

ԱՅՐԱՀԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(1425 ? - 1502 ?)

Ճարտար նկարիչ Աբրահամ Վարդապետ ծնած է ժե. Դարու առաջին կիսուն մէջ: Եղբոր մօտաւորապէս: Եղած է աշակերտ Սեւանցի Դանիէլ Վարդապետի: Կը յիշուի իրրեւ արեղայ 1475ին, եւ վարդապետ 1489ին: Ան ընդհանրապէս զբաղած է նկարելով: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է կէս դար (1450-1500): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Ճաշոց, 1450, Էջմիածին, Բիւրական: Գրիչ՝ Գրիգոր «տառապեալ ծերունի»: Նկարիչ՝ Աբրահամ, աշակերտ՝ Կարապետ քահանայի որդի՝ Սեւանցի Դանիէլ Վարդապետի: Ստացող՝ Դանիէլ արեղայ. — Ձեռ. Ս. Յ. թ. 3230: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 558:

2. — Յայտաւորք, 1474, Վայոց Ձոր: Գրիչ՝ Ջաքէոս: Մաղկող՝ Աբրահամ: Ստացող՝ Մեսրոպ արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6268: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 454:

3. — Աւետարան, 1475, Բոլորաբերդոյ Անապատ (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Աւագտէր,

որդի Յովանիսի: Մաղկող եւ կազմող՝ Աբրահամ արեղայ: Ստացող՝ Սատաղայ եւ Դիլշատ, Նկարեալ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2634: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թ. 474:

Ըստ Լ. Ս. Խաչիկեանի, «Տէր Աբրահամի նկարած պատկերները (յատկապէս աւետարանիչները) մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում: Նկարիչը հմուտ է եւ ինքնատիպ» (Յիշտ., Բ. Մասն, էջ 375):

4. — Աւետարան, 1475, Արկղունք գիւղ (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Դաւիթ երէց, որդի Տէրտէրի, եղբոր որդի Աւագտէր Վարդապետի: Նկարող՝ Աբրահամ արեղայ: Ստացող՝ Շահրամիր Բարկուշատեցի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 221: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 475:

5. — Ճաշոց, նորոգուած է 1476ին, Մովսէս քահանայի խնդրանքով, Տէրտէրի որդի Ջաքարիա արեղայի ձեռամբ: Մաղկող՝ Աբրահամ արեղայ, Բոլորածորոյ Վանք (Վայոց Ձոր). — Ձեռ. Երեւանի թ. 2781: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 501:

6. — Ճառնտիր, 1478, Արկղունք: Գրիչ՝ Դաւիթ երէց: Մաղկող՝ տէր Աբրահամ. Ստացող՝ Սարգիս արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 942: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 541:

7. — Շարակնոց, 1487, Արկղունք: Գրիչ՝ Դաւիթ քահանայ: Նկարող՝ տէր Աբրահամ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6273: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 117:

8. — Աւետարան, 1488, Տփլիս: Գրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ: Նկարող եւ կազմող՝ Աբրահամ Վարդապետ (1489): Ստացող՝ Ղազար քահանայ. — Ձեռ. Ս. Էջմիածնի, թիւ 129: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 146:

9. — Աւետարան, 1495, Վերի Նորափանք (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Գրիգոր արեղայ: Նկարիչ եւ ստացիչ՝ Աբրահամ Վարդապետ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5303: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 289:

Լ. Ս. Խաչիկեանի համաձայն, «Աբրահամի նկարները բազմաթիւ են եւ կատարուած մեծ վարպետութեամբ: . . . Պայծառակերպութեան նկարի ցածում Աբրահամը թողել է իր եւ տէր Ջաքարիայի պատկերները: Այդ նկարն աւարտուած է 1498 թ. ին» (Յիշտ., Գ., էջ 214-216 լս.):

10. — Աւետարան, 1471, Աղջոց Վանք: Գրիչ՝ Վարդան Եպիսկոպոս: Ստացող՝ Դանիէլ Վարդապետ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8409: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թ. 397:

Հետազային, Մաղկող՝ Աբրահամ (1498): Սեւան կղզի. — Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 354:

11. — Շարակնոց, 1500: Գրիչք՝ Գրիգոր արեղայ եւ Ղուկաս: Նկարիչ՝ Աբրահամ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 1579: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 404:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՂԹԱՄԱՐՅԻ

(1430 ? - 1500 ?)

Գրիչ, նկարող եւ կազմող Կարապետ Քահանայ Աղթամարցի ծնած է ժե. Դարու երկրորդ քառորդին սկիզբները հաւանաբար: Հօրը անունն էր Յոհանէս: Մայրը կը կոչուէր Շարմելիք, իսկ կենակիցը՝ Ղամար խաթուն: Իր ուսուցիչը եղած է Մինաս:

Աղթամարցիին մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1462-1498 տարիները: Այդ շրջանին՝ մօտ երկու տասնեակ ձեռագիրներ նկարազարդած է շահեկան եւ արժէքատու պատկերներով: Այդ ձեռագիրներուն մեծագոյն մասը այժմ կը պահուի Երեւանի Մատենադարանին մէջ:

Այստեղ կը յիշենք մէկ քանին իր գործերէն:

1. — Աւետարան, 1462, Արճէշ: Գրիչ՝ Յովանէս քահանայ, որդի Մանգասարի, աշակերտ Թումայ Վարդապետի: Մաղկող՝ Կարապետ: Ստացող՝ Խոջայ Խաչատուր.

— Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4778: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 224:

2. — Աւետարան, 1463, Բերդածոր Վանք, Ռշտունիք: Գրիչ՝ Մարգարէ. յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «անմեղադիր լեւոյք, զի այքս ի լուսոյ էր պակասեր եւ ձեռս ի շաւշափելոյ եւ միտքս ի տեսանելոյ»: Նկարող Կարապետ: Ստացող՝ Աստուածատուր տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4837: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 249:

3. — Աւետարան, 1470, Աղթամար: Գրիչ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչատուրի: Մաղկող՝ Կարապետ քահանայ: Ստացող՝ Մկրտիչ կրօնաւոր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8928: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 386:

4. — Մաշտոց, 1471, Աղթամար: Գրիչ՝ Ներսէս Եպիսկոպոս, որդի Կուռջիբէկի: Մաղկող՝ տէր Կարապետ, աշակերտ Մինասի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5702: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 391:

5. — Մաշտոց, 1492, Աղթամար: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Կարապետ քահանայ, կենակիցը՝ Ղամար խաթուն: Պատուիրատու՝ Պաւղոս հիւսն. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4201: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 245:

6. — Աւետարան, 1498: Գրիչ՝ Յովանէս որդի Վարդաշախի: Մաղկող՝ Կարապետ Քհն. Աղթամարցի: Ստացող՝ Թումայ միակեաց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4955: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., թիւ 358:

(8)

Ն. ԱՐԲ. ԵՈՎԱԿԱՆ

